

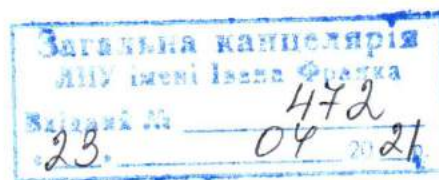
ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук, доцента, професора кафедри української філології Царалунги І. Б. про дисертацію Шмілик Ірини Дмитрівни

«МОРФОЛОГІЧНА ВАРІАНТНІСТЬ У ПОЕЗІЇ ІВАНА ФРАНКА: ІМЕННІ ЧАСТИНИ МОВИ» (Львів, 2021. – 222 с.; основний зміст – 170 с.; автореф. – 20 с.), подану до спеціалізованої вченої ради К 35.051.23 у Львівському національному університеті імені Івана Франка для захисту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

Упродовж усієї історії українська літературна мова синтезувала в собі елементи, неоднорідні на всіх структурних рівнях. Невпорядкованість граматичного устрою відображалася у варіантних одиницях на різних етапах її функціонування. Відтак діахронні дослідження мовної варіантності як матеріального вираження змінності, динамічності системи, оперті на цілісний аналіз української літературної мови з погляду її внормування, належать до науковомістких і теоретично значущих ділянок лінгвістики. Ще більш вагомим є студіювання культурної спадщини національно-знакових митців художнього слова, громадських діячів, які на зламі ХІХ – ХХ ст., в епоху загострення суспільних потреб лінгвосамоідентифікації особистості та постання проблем уніфікації й кодифікування української літературної мови, у контексті літературної творчості розпрацьовували і втілювали концепцію єдиної літературної мови для всієї України.

Тож актуальність теми дисертації Ірини Дмитрівни Шмілик «Морфологічна варіантність у поезії Івана Франка: іменні частини мови» вмотивована і безсумнівна. Вона порушує питання, давно назрілі й обговорювані у вітчизняному мовознавстві: фактори, критерії та механізми розвитку мовної варіантності, співвідношення варіантів літературної мови на певних часових зрізах; мовна еволюція письменника.

Структура роботи чітка і логічна. Дисертація містить дві анотації (українською та англійською мовами), список публікацій здобувачки, вступ, чотири розділи з висновками до кожного з них, загальні висновки, список використаних джерел, три додатки. Анотації належного обсягу, відображають основні положення роботи. Докладно і послідовно сформульований науковий апарат дослідження охоплює всі необхідні структурні елементи.

Завдяки добре продуманій системі подання матеріалу дисертантці вдалося досягти поставленої мети: здійснити комплексний аналіз варіантних форм іменних частин мови (іменників, прикметників, займенників) у поетичних творах І. Франка в контексті індивідуальних та суспільних мовотворчих процесів (с. 17 дис., с. 2 автореф.).

Перший розділ «Варіантність у сучасному мовознавстві: теоретичний аспект» (сс. 23–39 дис.), у назві якого можна було би підкреслити і методологічний підхід, містить глибокий аналіз теоретико-методологічних засад вивчення морфологічної варіантності на загальноукраїнському мовознавчому тлі. Авторка аргументовано репрезентує термінний ряд явища варіантності (*варіантність і варіативність, варіанти форм слова, словотвірні варіанти, словотвірна варіантність, морфологічні варіанти, морфологічна варіантність, словозмінна варіантність*), у розгорнутому викладі теоретичних питань змінності мови опирається на праці провідних вітчизняних лінгвістів: С. Єрмоленко, А. Загнітка, О. Костів, Т. Коць, І. Кочан, О. Тараненка та ін. Дібраний мовознавицею методологічний інструментарій забезпечив успішне виконання всіх завдань наукової розвідки.

У діяхронічному розрізі проведеного дослідження заслуговує на схвалення чітко визначена періодизація історії української мови, основана на засадничих положеннях концепції розвитку української мови О. Горбача.

Об'єктом наукового аналізу в другому дисертаційному розділі «І. Франко в контексті мовотворчих тенденцій кінця ХІХ – початку ХХ століття» (сс. 40–67 дис.) стали екстралінгвальні чинники формування варіантності української мови зазначеного періоду, відображення західноукраїнського та східноукраїнського

варіантів мови у граматичних студіях того часу, а також – суспільно-політичні, індивідуально-авторські передумови розвитку варіантності в ідіостилі Івана Франка. У контексті мовної дискусії 90-х рр. XIX ст., зокрема причин її виникнення, сутності, значення для формування загальнонаціональної української мови, комплексно схарактеризовано мовні тенденції Франкових поезій різних періодів творчості, послідовно окреслено джерельну базу дослідження морфологічної варіантності в дисертації.

Варто констатувати розлогий, навіть енциклопедичний, виклад матеріалу, який засвідчує глибоку обізнаність дисертантки з означеними питаннями, містить авторські судження І. Д. Шмілик щодо міри і специфіки мовних хитань, усталення мовних норм, наявності варіантів літературної мови наприкінці XIX – на початку XX ст. Проте дослідниці не вдалось уникнути т. зв. явища «нанизування цитат», до прикладу, твердження і висновки науковців – І. Ціхоцького, В. Березянської, О. Сербенської та ін. – наведені без коментарів (с. 51 дис.).

Третій розділ дисертації «Іменник у поетичних творах І. Франка» (сс. 68-124 дис.) репрезентує послідовний, докладний, консеквентно ілюстрований цитатами з поетичних творів Каменяра аналіз варіантних форм іменників 1-шої, 2-ої і 3-ьої відмін. Доречним і необхідним вважаємо здійснений дослідницею розгляд функціональних особливостей варіантних форм іменних частин мови крізь призму оцінки їх В. Сімовичем, упорядником і редактором Франкових поезій (с. 76, 78, 94, 120 та ін. дис.).

Цілком умотивовано І. Д. Шмілик з'ясовує причини появи паралельних словоформ у прижиттєвих і посмертних виданнях поезій І. Франка: неусталеність мовних норм, дія діалектного мовлення, вплив язичія, прагнення до вироблення єдиної системи відмінювання, потреби версифікації (дотримання рими, необхідної звукової оформленості, ритму поезій тощо). Однак досить суперечливими з погляду індивідуальної авторської творчості є твердження мовознавиці: «Виявляємо й такі поезії, у яких можна було б зробити заміну флексії -у (-ю) на -і, зберігаючи при цьому риму...» (с. 101 дис.). Це, вочевидь,

прерогатива великого митця, славний доробок якого став культурним надбанням для наступних поколінь.

Ґрунтовним та інформативним є четвертий розділ дисертації «Інні іменні частини мови у Франковій поезії» (сс. 125-179 дис.). Цілісна характеристика варіантності в ньому охоплює повні і короткі форми прикметників, ступені порівняння ад'єктивів, варіантність займенників різних значенневих розрядів. На масштабному фактичному матеріалі дослідниця планомірно розкриває причини мовних хитань у словозміні і формотворенні прикметників та займенників, з'ясовує місце говіркових впливів, тогочасного писемного узусу в аспекті функціонування західно- і східноукраїнського літературних варіантів мови кінця ХІХ – початку ХХ ст. та вироблення єдиної мовної системи. З огляду на це, прикро, що деякі граматичні форми займенників визначені неправильно, а саме – відмінок вказівних займенників середнього роду: як Н. в. однини потрактовано форми З. в. однини займенників у прикладах: *...твердо тее знайте; нам самим тес знать; розбити рада б те жите мізерне; кого за тее лають; покиньте се пустее діло; за що скосив се гарне тіло* (с. 175 дис.).

Завдяки висококваліфікованому, скрупульозному підходові до аналізованого матеріалу авторка вдало систематизує виявлені варіантні іменникові та займеникові форми в таблицях, уміщених у третьому і четвертому розділах наукової студії (сс. 79, 81, 106, 112, 120, 151, 170 та ін. дис.).

Загальні висновки чіткі, обґрунтовані й переконливі, відповідають поставленим у дослідженні завданням, репрезентують усі розділи наукової праці. Достовірність результатів роботи підтверджується:

- широким масивом опрацьованої теоретичної літератури (список містить 271 позицію);
- вагомим переліком джерел, які залучено до фронтального аналізу (15 позицій);
- послідовним, чітко структурованим викладом основного ходу дослідження (вступ, 4 розділи, висновки, додатки);

– переконливою ілюстративністю запропонованих ключових положень та висновків;

– вдалою спробою конденсованого викладу результатів у списках динаміки словоформ, ужитих у різних виданнях поетичних збірок І. Франка (Додаток Б, сс. 214–217 дис.);

– доречним застосуванням методу прескриптивно-дескриптивного аналізу, результати якого вміщені в зіставних таблицях (Додаток В, сс. 218–222 дис.).

Деякі дискусійні аспекти опонованої наукової праці спонукали нас до висловлення певних міркувань.

1. Від найдавнішого періоду розвитку української граматичної будови система іменних частин мови охоплювала іменники, прикметники, займенники і числівники. Тож виникає запитання щодо відсутності аналізу варіантності квантитативів у рецензованій дисертації. Вважаємо, що такі обмеження аналізованого класу імен потребують певної аргументації в науковій роботі, зокрема, у першому її розділі, де пояснено структурування зібраного фактичного матеріалу (с. 37 дис.).

2. Чомусь відсутній у дисертації аналіз варіантних словозмінних форм іменників 4-ої відміни, хоч І. Матвіяс вирізняв специфічні форми іменників 4-ої відміни у творах І. Франка, а саме – у Д. в. одн. іменників із суфіксом *-ат*: *лошату, теляту; дівчатю, ягнятю*, що відзначає і сама дисертантка на початку третього розділу наукової студії (с. 69 дис.).

3. Серед прикладів ад'єктивів у червертому розділі трапляються прикметники дієприкметникового походження: *плодючеє, завмерлеє, кипучеє, гулящеє* та ін. (с. 131 дис.), *опухлій, невроджені* (с. 134 дис.), *оживущою, тремтячою* (с. 143 дис.), тож був би доречним певний коментар щодо критеріїв розмежування їх і дієприкметників, оскільки в центрі уваги дослідниці, згідно із заявленою темою, – іменні частини мови.

4. Цитуючи діячів науки, культури, літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст., І. Д. Шмілик цілком слушно зберігає і передає орфографію їхніх праць,

що для дослідження проблем варіативності мови є доречним відображенням змінності мовних елементів, красномовним свідченням випрацьовування мовного стандарту того часу. Проте при використанні цитат із новіших наукових розвідок, створених у 2-ій половині ХХ ст., варто в нормувувати їхній правопис згідно із чинними вимогами, до прикладу, с. 32 – *виникають внаслідок*, с. 76 дис. – *східно-поліських*, с. 36 дис. – *свідомості* (Р. в. одн.).

Мова дисертації в цілому відповідає правописним правилам 2019 року, однак допущено окремі мовні огріхи: *технічні*: а) пропущено літери (сс. 32, 80 дис.); б) зайві графеми (сс. 8, 48, 95, 107 дис.); *граматичні*: невідповідність граматичних форм іменників, дієслів (сс. 3, 111, 113, 139 дис.); *пунктуаційні*: а) вісутність розділового знака (сс. 44, 50, 63, 68 та ін. дис.); б) надлишковість розділових знаків (сс. 34, 50, 52, 87 дис.); *стилістичні*: а) мовні повтори (сполучник «однак» – сс. 50, 53, 58, 87 та ін. дис.); б) тавтологія (сс. 53, 58, 136, 151 дис.); *порушення норм милозвучності*: а) чергування прийменників / префіксів *у – в* (сс. 4, 6, 32, 70, 83 та ін. дис.); б) уживання прийменників *з – із – зі* (сс. 22, 50, 62 та ін. дис.).

В анотації англійською мовою, вочевидь, пильнішу увагу необхідно було приділити транслітерації варіантних закінчень іменників і прикметників, передаванню англійською мовою прикладів варіантних форм займенників, які подекуди, на жаль, не відповідають українським формам (сс. 10-11).

Загалом оформлення дисертації та списків використаних науково-теоретичних джерел (сс. 186-209 дис.) і джерел фактичного матеріалу (сс. 209-210 дис.) відповідає чинним вимогам. Покликання на додатки логічно вписані в основний зміст дисертації (сс. 121, 179, 184 дис.).

Положення, винесені на захист, належною мірою апробовані на публічних наукових зібраннях (засіданнях, конгресах, конференціях); матеріали дослідження відображені в 9-ти одноосібних публікаціях здобувачки, серед яких 4 – у фахових виданнях України, 1 – у закордонній колективній монографії, 4 – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Отже, актуальність теми, уведення в науковий обіг значного мовного матеріалу, досягнення поставленої мети, обґрунтовані висновки, завершеність праці свідчать про високий фаховий рівень проведеного дослідження, його вагомість для подальших студій з історії української мови.

Послідовне прочитання дисертаційної роботи Шмілик Ірини Дмитрівни «**Морфологічна варіантність у поезії Івана Франка: іменні частини мови**», її автореферату, публікацій дає змогу констатувати: дослідження відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та №1159 від 30.12.2015 року), а її авторка – Шмілик Ірина Дмитрівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української філології
Хмельницького національного
університету

І. Б. Царалунга

Підпис І. Б. Царалунги засвідчую:

проректор з наукової роботи
Хмельницького національного університету,
доктор технічних наук, професор

О. М. Синюк

20 квітня 2021 року